

Egy jó és egy rossz — A Gemini Budapest Kiadó két könyvéről

„Van egy jó meg egy rossz hírem. Melyiket mondjam előbb?” Alkatunk és lelkiállapotunk szerint szoktunk válaszolni — jobb „túllenni” a nehezen, vagy fel akarunk készülni a rosszra. A recenzens szerencséjére legalábbis választási lehetőség adódott, így a kemény ítélet —jó lelkiismerettel való— kimondása előtt szívből állíthatja az olvasó —de a kiadó, a kiadók— elé is a minden szempontból jó példát. Íme!

Kárpáti János: *Kelet zenéje*. Budapest 1998. 240 l. CD-melléklettel.

Kárpáti János zenetörténésznek, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola profeszszorának, a Zeneakadémia Könyvtára vezetőjének könyve a keleti zenéről második, némileg átdolgozott s egy fejezettel és CD-melléklettel bővített kiadásban látott napvilágot. Az új kiadást mindenekelőtt az tette szükségessé, hogy az előző (1981-as) régesrég elfogyott, nem pedig az, hogy lényeges pontokon változtatni kellett volna a mű koncepcióján. A részletek némi finomítása, pl. a szakirodalom frissítése indokolt majd két évtized múltán, és nagy nyereség a jól válogatott hangzó anyag is.

A szerző nem „mindenről” akar írni, hanem bölcs döntéssel három „jellemző és fontos műfaj —a liturgikus ének, az udvari zene és a zenés színpad— fonalát” követi „Ázsia különböző országaiban”. Tehát nem az Észak-Afrikától a Távolkeletig húzódó óriási terület, „a Kelet” valamennyi országa és nyelve, valamennyi zenei kultúrája összes jelenségét akarja bemutatni —ami ilyen terjedelemben szükségképpen vagy vázlatos, vagy semmitmondó lehetne—, hanem az arab-perzsa, az ind, (részben a hátsó-indiai), a tibeti, a kínai és a japán hagyományos magaskultúrára koncentrálnak, s az összefoglalást és a részletezést vegyítve hol a részt mutatja meg az egészben, hol az egészet a részben.

Természetesen általános zenei műveltségünk szempontjából hasznos a könyv egészével való megismerkedés, most azonban az egyházzene szét különösen érdeklő fejezetekre kívánom felhívni a figyelmet. A „Zene és vallás a keleti társadalmakban” c. rész első fejezete a héber kantillációt és pszalmódiát mutatja be (25–35.). Helyesen, alig utal a szétszóródott zsidóság zenei hagyományának kései fejleményeire, mindarra, amit leginkább „zsidó zenének” szoktak gondolni, hanem a legfontosabbat emeli ki: a bibliai szöveg felolvasását, recitációját, pontosabban kantillációját. A keleti keresztények minden ágának bemutatása helyett (amelyekre természetesen utal, 40.) a zsidó zenei hagyományhoz és nyelvhez legközelebb álló szír (ortodox, bizonyos jakobita) keresztények zenéjéből (36–40.) szintén a szabad kantillációt elemzi, amely nem csak a Biblia-olvasásra és a zsoltározásra, hanem a metrikusan szervezett költői műfajokra, szinte a szír liturgia egészére kiterjed.

Az iszlám vallásos zenéje (41–46.), A Veda-recitálás ősi hagyománya (47–51.), A tibeti buddhizmus zenéje (52–56.) című fejezetek, és a szerző különleges érdeklődése folytán legrészletesebb fejezet, A japán buddhizmus liturgikus éneke

(57–64.) számos tanulság mellett elsősorban azt bizonyítják, hogy a szent szövegek különböző recitációs (kantillációs) stílusokban való felolvasása a „szentkönyves” vallásokban egyetemes jelenség (univerzále).

Lehetetlen tovább nem gondolkodni Ábrahám fiai (zsidók, keresztények, muszlimok) és a bemutatott többi keleti nép közös hagyományán: vajon a szentség és a művészség mellett az egyetemességet is célul kitűző keresztény egyházzene hogy mondhat, gyakorlatilag hogy mondhatott le ósdi racionalisztikus balhitek folytán egyik leginkább egyetemes vonásáról, a recitált Biblia- és imádságolvasásról?

Andrew Wilson-Dickson: *Fejezetek a kereszténység zenéjéből*. Budapest 1998. 366. l.

A kereszténység zenéje c. könyvet, ugyanezen angol szerző művét, 1994-ben szintén a Gemini Budapest Kiadó jelentette meg. Megrendítő színvonaltalansága miatt akkor eldöntöttem, hogy folyóiratunkban inkább említetlenül hagyom. Az általános elutasításból sajnálatos módon a kiadó semmit nem szívelt meg. Az oxfordi LION kiadónál 1997-ben megjelent, bővített és átdolgozott változatot — az angol gyepen sem minden tökéletes... — a magyar kiadó sietett megjelentetni.

Mint recenzensnek szükséges érintettségemet is tisztázni: a magyar kiadó fölkerít, hogy nézzem át a lényegesen átdolgozottnak mondott könyv fordítását (melyet a régebbi fordítás felhasználásával Reviczky Béla jegyez). A kézirat némi átlapozása után visszautasítottam az eredetivel való összehasonlítást (azaz a kontrollszerkesztést), egyrészt mert számomra vállalhatatlannak tűnt a terminológiai zűrzavar és a ténybeli tévedések irdatlan tömege (akár a fordító, akár a szerző hibájából kerültek is a könyvbe), másrészt mert a könyv egész koncepcióját elhibázottnak tartottam s azt „feljavítva” sem láttam érdemesnek a publikálásra. Lelkiismereti kötelességemnek véltem, hogy véleményem kertelés nélkül a kiadó tudomására hozzam, egyben bejelentettem a megjelentetés esetére tiltakozásom írásos formában való közzétételét is. A könyv mégis megjelent.

A 366 lap minden hibája tollhegyre tűzésére talán egy szököév sem lenne elég. Elég utalni először is a kötet koncepciójára, amely a tartalomjegyzék pusztá átnézésével is világos: a szerző kb. a kötet felét szánja az Ótestamentum zenéjétől kezdve a XIX. századig a teljes nyugati (és benne 25 oldalon a teljes keleti és ókeleti) keresztény egyházzene áttekintésére. Persze már itt is sajátos aránytévesztések figyelhetők meg: Palestrina másfél oldalával szemben a Wesley-testvérek két lapot kaptak, és sorolhatnánk. Nem hinném, hogy felekezeti kérdésről lenne szó — inkább végig egyértelmű a szerző sajátos angломán elfogultsága. Még kirívóbb, hogy a következő oldalakon (187–290.) a XX. századi egyházi zenével (sokszor csak „zenével”) s elsősorban annak populáris áramlataival foglalkozik. Bárhogy is van, ezek az aránytévesztések nem egyszerűen a szerkesztési hibái. Kár lenne tagadni: értékítéletet, egy bizonyos posztmodern „mindenegenrangú” vélekedést is kifejeznek.

Nem menti ezt az a meggondolás sem, hogy jól ismert jelenségeket, korokat és szerzőket elég csak vázlatosan összefoglalni. (Erre utal a kiadó előszava, és az, hogy az eredeti angol címet: *A Brief History of the Christian Music* így finomítja: *Fejezetek a kereszténység zenéjéből.*) Mert először is ezek az összefoglalások hol vázlatok, hol túl részletezők, s mindkétféleképpen általában semmitmondók.

Elismerem továbbá, hogy keveset tudunk az afrikai, amerikai, óceániai kereszténység mai templomi zenéjéről. Bármit is gondoljunk, ha módunkban áll, nem árt tágítani szemhatárunkat, és a pusztá emberi kíváncsiság is dolgozik bennünk. Mentő ötletként javasoltam is a kiadónak, hogy —persze alapos átnézés után— csak a XX. századi, elsősorban az Európán kívüli zenére vonatkozó fejezeteket publikálja. Ennek némi hasznát láttam, bár abszurdnak tartottam, hogy pl. Ázsia mai keresztény zenéje mindenestül kimaradt. Alapos átnézés után, mondom, mert ha ott, ahol a szerző judíciumát és pontosságát meg tudom ítélni, ez az ítélet igen negatív, miért bíznék abban, hogy hiteles információkat csemegézt ki számomra pl. a kameruni (190–191.) vagy a polinéziai (242skk.) egyházzeneről?

A szöveg (vagy fordítás) és a szerkesztés amatőr voltának érzékeltetésére álljon itt néhány elborzasztó példa — nem szükséges hangsúlyozni, hogy a teljesség igénye nélkül!

A szerző az eksztatikus (és spontán) istentiszteletet és zenét érzékelhetően többre tartja a liturgikus fegyelemnél: „A [jeruzsálemi] templomi istentiszteletnek lelket bizsergető, szemet-fület gyönyörködtető funkciója volt, de később a zene a szertartás részévé vált, ahol már nem sok tere maradt a spontaneitásnak, így inkább szimbolikus szerepet játszott. A trombiták például Isten hatalmát, tekintélyét és fenségét jelképezték, az énekbeszéd pedig hatásosan emlékeztette a tömeget a szövegek szent voltára, különválasztva Isten szavát a mindennapi élet megszenyeltetlen beszédeitől. Emiatt az ének főszerepet kapott a zsidó istentiszteletben.” (19.)

Nagy Szent Gergelyről írja: „Több pápa használta fel politikai célokra hatalmi bázisát, de egyikük sem olyan látványosan, mint Nagy Szent Gergely ...” Nem kell megijednünk, mert nem a Borgiákhoz hasonlítja, hanem megdicséri a vízvezetékrendszer helyreállítóját, az adóreformert stb. „Ezenkívül rengeteget prédikált és írt a hitről és a vallási tantételekről, mert tudatában volt annak, hogy nagy szükség van a tiszta és egyértelmű állásfoglalásra a keresztények dolgaiban. ... A római egyház hatalma növelését célzó folyamatnak a részeként Gergely pápa nyomtatékosan támogatta az istentiszteleti stílusok egységesítését. A különféle latin liturgiák (mozarab, gall, ambroziánus, kelta) fokozatosan beolvadtak a római változatba ...” (28.)

Szent Benedek regulái. (?) (31.)

A 36. oldalon a 6. kottapélda a főszöveg szerint a *Veni Creator Spiritus* kelle-ne legyen. A közölt szöveg és dallam viszont az *O lux beata Trinitas* himnusz.

„A gregorián éneknek kettős determinációja volt. Egyfelől az énekbeszéd terjedése, másfelől a Bibliából vagy a szakrális költészetből származó énekek

kötetlen megzenésítése. Ezek az összetevők gleccserlassúságú fejlődésmenetben kerültek helyükre a rendkívül díszes liturgiában, váltak részévé az egyházi évről, mely rögzítette az istentisztelet vonatkozását, a legapróbb részletekre kiterjedően. A középkori istentisztelet mérhetetlen ünnepélyességében a korszellem és a vallási tekintély egyformán kifejeződött. Nemcsak azt kívánta az egyház, hogy szolgálata annak az Istennek fenségességét és dicsőségét tükrözze, melynek földi helytartója volt, hanem olyan ragyogó rituáléra is igényt tartott, melyet jelentős politikai erőt képviselő státuszához illőnek, megfelelőnek tartott." (37.)

„A liturgia a nagymisében és két előkészítő vigíliájában, a *vecsernyében* (vesperás) és a *matutinumban* érte el legteljesebb formáját.” „Ezek [ti. a matutinum kilenc zsoltára] három »nocturnus« (»éji zenei«) csoportot alkotnak ...” (40.)

„A hangjegyzés kialakulásának fontosságát nem lehet eléggé hangsúlyozni, mivel ez tette lehetővé, hogy olyan új zenei stílus alakulhasson ki, mely messze meghaladta a korábbi hagyományokat, amikor a zene csak fülhallás útján terjedt.” (49.)

„A [korai lutheránus] templomban a gyülekezet egy szólamban és kíséret nélkül énekelt. A kórus viszont négy szólamban is tudott énekelni, és kímélte is a gyülekezet tagjainak hangját, mivel általában minden második verset ők énekeltek a gyülekezet helyett.” (Alternatív éneklés mint torokkímélés?) (65.)

Ha valaki az —előszava szerint anglikán háttérű— szerzőről eddig valamiféle katolikusellenes elfogultságot tételezne föl, meglepetve olvassa a szokatlan hangvételű sorokat: „Ernek a zavaros és vitákkal teli kornak [ti. a reformációnak] az volt az egyik nagy tragédiája, hogy a keresztény reform nagy látnokai nem tudtak egyezsége jutni a legfontosabb dogmatikai pontokban. Ehelyett külön szektákat hoztak létre, és folyamatosan gyalázták, sőt gyilkolták egymást. A reformáció szelleme lehetővé tette számos külön frakció (pl. münzeriták, adamiták) fellépését is.” (66.)

„Kálvinnak a társadalommal szembeni gyanakvó természete volt az oka annak, hogy olyannyira dísztelen istentiszteletet alakított ki, hogy ott egyáltalán nem fordulhatott elő, hogy bármiféle művészet vagy műtárgy elvonta volna az emberek figyelmét.” (67.) (S milyen stílus a háromszoros „hogy”?...)

„Mindez [ti. a genfi zsoltár egyszólamúsága] a zenei »kenyérnek és víznek« felel meg. De mivel a zenének ennyire korlátozott funkciója volt, a Genfi zsoltároskönyvet, csakúgy mint a korai gregorián éneket, nem lehet »feljavítani«. ... Bár a zenei »kölcsonzések« nem lehet olyan könnyen felismerni, mint Luther-nél, jól esik látni, hogy a zene képes áttörni az emberi gyarlóságból épített legmagasabb korlátokat is”. (68.)

Ennél megdöbbentőbb sorokat egyházzenéről nemigen olvastam. Nagy kár, hogy kiváló egyházzenesz és zenei könyvtáros kollégák nevüket adták a könyv „feljavításához” magyarországi katolikus, evangélikus és református egyházzene-történeti összefoglalásaik, ill. hasznos egyházzene-mű-jegyzékük révén.

Déri Balázs